

5. Лурье Я.С. Литература в период образования единого Русского государства. Элементы Возрождения в русской литературе. Середина XV-XVI веков. //История русской литературы. — Л., 1980. — С.185-290.

6. Лебедев Сергей. SUPER OMNES SPECIOSA. Латинская поэзия в музыке Гильома де Машо // Музыкальный журнал. Эл. ресурс: <http://21israelmusic.zubaka.com/Machaut1.htm>

7. Сапонов Михаил. «Стройные формой любовные песни...» Манифест эпохи Ars Nova // «Старинная музыка» — №4 (10), 2000 [2].

8. Захарова А.О. Шекспир и музыка. // Электронная энциклопедия «Мир Шекспира». Эл. ресурс: <http://world-shake.ru/ru/Encyclopaedia/3954.html>

9. Луценко Елена. Музыкальная техника шекспировского стиха. //Вопросы литературы. —2008, №3.

10. Beyer T.R., Jr. Osip Mandelstam and the University of Heidelberg. Three documents // The Slavonic and East European Review. 1987. Vol.65. N2.

11. Ранчин А.М. Византия и «Третий Рим» в поэзии Осипа Мандльштама. //Эл. ресурс: <http://www.portal-slovo.ru>.

УДК 821.161.2-3.09

Князєва В.О.
(Київ, Україна)

ПРОЕКЦІЯ АРХЕТИПУ AXIS MUNDI («ВІСЬ СВІТУ») НА ОБРАЗ ГОРИ ЯК ЦЕНТРУ МІФО- ТА МІКРОСВІТУ ПРОЗОВОЇ СПАДЩИНИ І. ЧЕНДЕЯ

Стаття присвячена розгляду особливостей функціонування архетипу Світової гори у прозовій спадщині закарпатського письменника І. Чендея. Здійснено аналіз даного концепту в авторській інтерпретації локалізованої точки простору гори Ясенової, що переймає властивості Світової гори та відіграє важливу роль у світоглядних орієнтирах мешканців села Забереж.

Ключові слова: архетип, Світова гора, свідомість, підсвідомість, міфологія, образ.

Статья посвящена рассмотрению особенностей функционирования архетипа Мировой горы в прозаическом наследии закарпатского писателя И. Чендея. Проводится анализ даного концепта в авторской интерпретации локальной пространственной точки горы Ясеновой, которая принимает свойства Мировой горы, а также играет важную роль в мировоззренческих ориентирах обитателей села Забереж.

Ключевые слова: архетип, Мировая гора, сознание, подсознание, мифология, образ.

The article deals with some characteristic features of archetype The World mountain in the prose by Carpathian writer I. Chendey. Local mountain Yasenova has the properties of the World mountain and plays an important role in the life of Zaberezh village.

Key words: archetype, The World mountain, consciousness, subconscious, mythology, image.

У міфології багатьох народів гори вважаються священними. Здавня відомі уявлення про Світову гору як універсальний зразок «космічності» та духовності, що сягає божественних глибин розуміння Всесвіту. Архетипне сприймання гори у більшості випадків пов'язане із образом «світу, моделі Всесвіту, в якій відображені усі важливі елементи і параметри космічної будови. Гора розташована у центрі світу – там, де проходить його вісь (axis mundi)» [3: 311]. Міфологічним аналогом Світової гори вважається Світове дерево за подібністю тричленної будови. Предки вірили, що на верхівці гори «мешкають боги, під горою (або у її нижній частині) – злі духи, що належать до царства смерті, на землі (посередині) – людський рід» [3: 311]. Сакральний мотив Світової гори віднайшов своє місце і у традиційній слов'янській міфології, зокрема в українських легендах і казках. Так, казкові міфічні чудовиська, що є уособленням темних сил, мешкають під горою, гора вважається прихистком героїв та відзначена недоступністю для простих смертних [2]. У давніх українських легендах з образом гори пов'язане «вічне протиборство двох сил – Добра і Зла. Коли гори завойовує Зло, вони перетворюються на скляну пустелю, а коли Добро – розквітають райські сади» [2: 112]. В українців Карпат існує власне повір'я про надзвичайно велику кількість гірських хребтів на території Західної України. За цим повір'ям, у створенні гір брали участь чорти, тим самим закарпатці підтримують ідею про походження гір від Хаосу. Загалом, образ Світової гори є архетипним та перебуває у межах полів людського підсвідомого, але, як бачимо, у багатьох народів міфологізування зазнають різноманітні реальні гори як знакові втілення ріднинної території, особливостей природи окремого краю. У віруваннях багатьох народів світу «реальні географічні об'єкти користувались не лише особливою пошаною, обожнювались і співвідносились з особливим божеством або ж духом-покровителем, але й дублювали Світову гору за її функцією моделювання Всесвіту» [3: 312].

Художній світ І.Чендея засереджений у локалізованому просторі та постає цілісною й організованою системою, що відзначена постійністю свого перебування у межах авторського мікросвіту та перебуває у полі елементарної проекції на макросвіт Всесвіту. Цей простір обмежений топографічними координатами села Забереж, а у деяких творах села Дубового, що набувають статусу абсолютного сакралізованого поля завдяки гармонійному поєднанню органічного архетипного бачення навколишнього світу Батьківщини письменником, назавжди закарбованого в його пам'яті з дитинства, та художнього перетворення сталих і набутих міфологічних уявлень у зразках власної прози. Центральною топографічною точкою у обраній письменником системі координат є гора Ясенова, що для героїв його творів набуває статусу культу та матеріалізованого божественного втілення, об'єднаного давніми пантеїстичними язичницькими віруваннями й пізнішими християнськими їх варіаціями. У деяких творах образ Ясенови розширюється до усвідомлення Світової гори як впорядкованої системи гір, кожна з яких виконує свою унікальну функцію якісного доповнення основного центрального елементу [3]. Так, поряд із горою Ясеновою І.Чендей вводить у контекст своїх творів образи гір Красний ґрунь, Соколовий ґрунь, гори Делуц, що виконують свою особливу роль у сприйманні особливостей подій творів. Гора Красний ґрунь набуває романтичного відтінку у повісті «Іван», де вона стає місцем кохання Івана Каламара з дружиною Марією. З горою Соколовий ґрунь у романі «Птахи полишають гнізда» (1963) пов'язана постійна зміна пори доби як осягнення світової циклічності природи, адже з-за гори вранці «вичочується» сонце,

а ввечері за неї «ховається». Гору Делуц у повісті «Казка білого інею» (1973) потлумачено як молодшого «брата» Ясенової, що переймає її властивості «сягати неба», але бути трішки нижчим за Ясенову. В оповіданні «Жорно» (1972) зустрічаємо образ Замкової гори у місті Хуст – сакральної точки іншого локального простору, що функціонує на рівні з горою села Забже Ясеновою та є невід’ємною частиною поняття рідного осередку проживання, малої Батьківщини. Замкова гора в міфологізованій уяві героя оповідання дає початок історії міста, з’являється першою на шляху до його появи: «Враз мені помарилося, що гора-велет прибрела до Хуста з давніх-давен, зупинилася на околиці, де ріка вливається в Тису, зачарована довколишньою красою. Потім неподалік підніжжя гори почали селитися люди» [4: 47].

Особливістю існування Ясенови в художньому світі І.Чендея є її постійна пряма або опосередкована присутність у житті забережан, що характеризується «звертанням» до неї за різних позитивних або руйнівних життєвих обставин: фольклорне оспівування її краси та сили, віри, надії, молитви, поклоніння, прохання тощо. Ясенова повторює функцію Світової гори «підпірати» небо, у багатьох творах І.Чендея характеристика гори подана такою, що «вп’ялася в піднебесся», «сяє у блакиті», «сягає вершечком неба». Важливого значення для героїв творів І.Чендея набуває міфологічний мотив досягнення вершини Світової гори. Дослідник К. Юнг зазначає, що підйом вгору, «сходження» на крайню точку апелює до підсвідомісних пластів психіки людини, які скеровують її до постійного пошуку Самості в собі та оточуючому світі. За теорією Юнга, «підняття на магічне дерево є небесною мандрівкою», а «гора й дерево є символами особистості й Самості» [9: 270]. У свідомості героїв І.Чендея епізоди сходження на Ясенову позначені найкращими моментами у житті, адже саме в цей час, як спостерігаємо з творів, герої знаходять свій шлях до усвідомлення власної Самості. Яскраво описаний І.Чендеєм епізод сходження на Ясенову родиню Василя Порадюка з повісті «Терен цвіте». Для Василя, Марії і маленького Петрика дорога полонинами на вершечок гори сповнена глибоким філософським осягненням унікальності оточуючого світу природи і свого місця в цьому світі. Минуле, теперішнє і майбутнє постає в уяві героїв у нерозривній єдності, проведеній у енергетичному полі «вічної» Ясенової. Постійна присутність гори у полі зору Василя Порадюка надає йому духовної міці та віри у краще майбутнє: «Досить було Василю глянути на маківку Ясенової, як до нього припливала сила, а на очах спалахували іскорки добрих надій» [6: 44]. Для Михайла Пригари з роману «Птахи полишають гнізда» вершечок Ясенової слугує своєрідним «маяком», на який він споглядає час від часу. Ця просторова точка торкає психічні рушії Михайла, що сповнюють його відчуттям спокою та знайденої гармонії у єдності з архетипом Дому у його широкому та вузькому значенні.

Архетип Світової гори в охудожненій авторській інтерпретації здатен взаємодіяти з емоційними відчуттями світу у психіці героїв. Так, радісні моменти життя забережан позначені позитивним «почуванням» Ясенової у контексті природного середовища. Вже у самій поетизованій назві гори закладене посилання на її міфологічну сутність як «ясної», такої що асоціюється з добром, світлом, днем, теплом тощо. У матері з повісті «Казка білого інею» Ясенова асоціюється з пробудженням природи, з весною: «В травні тут так весело і просторо, що звідси не тільки далеко видно, але й обійняти можна цілий великий світ» [5: 285]. Негарзди у житті героїв проєктовано на опозиційне «почування» Ясенової, її «затьмареність» у вигляді туману, хмарності, опадів, нічю та холодною по-

року. Втративши надію на власний шматок ґрунту, Василь Порадюк вбачає в Ясеній віддзеркалення своїх почуттів: «Стояла гордо Ясенова. Задума, жура і тривожний смуток впали на її чоло» [6: 42]. Таке міфологізоване сприймання структури гори тяжіє до язичницької антропоморфізації природного явища, разом з тим возвеличуючи Ясеню на рівні християнської реліквії як нерукотворного божественного образу або ж як ікони-заступниці локального мікросвіту закарпатців. Архетипне сприймання Ясеню об'єднане поняттям вічності у її доступному матеріальному втіленні як свідченні незаперечного факту існування божественної істини та прихованих недосяжних для людської свідомості перетворень у макросвіті. Герої, підкріплені надзвичайною вірою в енергетику Ясеню, відчують своє долучення до всесвітньої універсальності, вічності та незнищенності. Мотив онтологічної проєкції людини на гору розкритий письменником у повісті «Казка білого інею» де героїня лікар Анна, повернувшись у рідне село, розуміє, що найперше повернулася до Ясеню: «І це все тепер тут з нею на малу хвилину. Бо вже дума про вічність зелених полонин, про безмежність пралісів з ущелинами і чистими ручаями. Бо вже дума її була про людей і їхню вічність у горах» [5: 305]. Специфічною особливістю гори Ясеню, що пробуджує міфологічні мотиви у сприйманні її забережанами, є постійна наявність на ній «життя» завдяки полонинам. Так, образ гори Ясеню узгоджує архетипне бачення духовної та «годууючої» землі разом із міфологічними інтенціями Світового дерева у його «земних» виявах дерев та рослин гірського ландшафту. У міфологічних традиціях трапляються суміщення міфологеми Світового дерева та архетипу Світової гори через образ дерева на горі, або ж під горою, «гора, на якій розташований ліс або сад» [3: 311]. Таку гору вважають уособленням гармонії та безсмертя, вона протиставлена крутій скелястій «мертвій» горі, що час від часу перетворюється на вулкан та викидає пекельну лаву назовні [3]. Багатий рослинний світ Ясеню слугує індикатором природних процесів у зміні пір року, що забезпечують постійне перебування «живої» гори у полі всесвітнього закону циклічності. Гора, змінюючи свою метафізичну сутність на візуальному рівні, провокує до зміни чуттєвого стану людини, апелюючи до її міфологічної свідомості. Прикладом міфологічного сприймання гори у її закономірній зміні є образ Ясеню, що зберігся з дитинства у пам'яті лікаря Анни з «Казки білого інею»: «У пам'яті лікаря Анни Ясенова залишалася живим тучним морогом в ту пору навесні, коли по білих снігах довкола села не було ніде й сліду, а схили не тільки проростали травою, але й чагарник та ліс пишно одягалися в лист. Лікар Анна пам'ятала Ясеню в пору сінокосіння то геть-геть спекою випаленими осоннями, а то й стежиною до криниці. Гора Ясенова дихала не одною зморою в спеку, але й студеними вітрами та ядучими димами вагровища – біля нього поралася мати завжди в сінокосіння, готуючи їжу для косарів» [5: 302]. Цілісний образ гори Ясеню є об'єднуючою архетипною ланкою для усіх міфологічних інтенцій, притаманних забережанам, що складають комплекс їх онтологічних орієнтирів: відчуття рідної землі, власної оселі, народження, смерті, пошуку сенсу життя. Непорушна «постать» Ясеню проявлена у творах І.Чендея не лише як цілком самостійний образ, а й через інші знакові міфологеми, що формують ядро онтологічного розуміння світу. Так, в «Казці білого інею» образ родинної хати невіддільний від духовного Храму рідної місцевості – гори Ясеню, хата уявляється такою, що переймає святість гори та долучена завдяки їй до гармонії Всесвіту: «Усе було так несподівано, що ураз годі було схаменутися: виходити самій або чекати, поки стрі-

нутья в кімнаті з видом на Ясенову – звідси гору було видно так, ніби й хата ставилася умисно до вічної у вічній красі гори Ясенової» [5: 282-283]. У повісті «Іван»(1965) образ гори Ясенової зазнає казково-міфологічного перевтілення у людську постать, що зберігає сакральні властивості архетипу Світової гори, трансформуючи їх в архетип Мудрого Старого. Сільський скрипаль Петро Ясенова наділений атрибутивними рисами архетипу Мудрого Старого, міфологізованої постаті, яку К. Юнг називає архетипом Духу як вищого прояву духовності людини та прямого долучення її до Самості (Бога). За Юнгом, цей образ «найчастіше виникає у снах і ще частіше з'являється у казках»[8: 148]. В українському фольклорі «цьому персонажу відводилась специфічна роль – зустріч з ним ставала для героя переломною: саме Мудрому Старому належало поставити героєві такі питання, які б стали початком його (героя) самопізнання, самовизначення і перетворення» [1: 47]. Так, образ Петра Ясенови покликаний провадити Божу місію серед людей, максимально наблизивши природну сакральність Світової гори до світу людей, ставши міфологізованим «поводирем» та порадиником кожного «подорожнього» у його власному «шляху» до істини. На духовній спорідненості Петра Ясенови із сакральною горою села Забережжя наголошено не тільки в його красномовному прізвищі, але й в розумінні гори як універсального Дому для потойбічних істот. Адже «гори в уяві язичників були пов'язані з космічним світом богів і божественних предків і складали один із головних елементів переправи в “інший світ”» [2: 112]. Дід, що «зійшов» з гір до людей, є вічним як і Ясенова в своїй непорушності, виконавши свою земну місію, він не помирає, а знову зливається зі світом гір – повертається у свій Дім після земної подорожі: (гори поманили гомоном чар).

Усвідомлення гори Ясенової як автентичного Раю для забережан, де перебувають душі предків, розкрито письменником у романі «Скрип колиски»(1986). Журналісту Петрові Головчуку на сільському цвинтарі у долині біля підніжжя Ясенової відкривається філософське розуміння не випадковості існування всього у Всесвіті, досягнення вищих щаблів буттєвої структури. Аналізуючи місце розташування цвинтаря на лоні природи, Петро відчуває сакральність Світової гори, що поширена з огляду на її тричленність, згідно якої нижня частина належить «світові мертвих і духів» [3]. У роздумах Головчука гірська місцевість оповита духом горян, що тримають постійний зв'язок з нею, навіть закінчивши земний шлях. Цей зв'язок базований на понятті «вічності» як символу єднання з божественним Абсолютом: «Де вище Забережжя могла бути так ще піднята рідна земля, де ще можна було знайти саме такий, просто рай, видолинок в ущелині гір для пам'ятника вічності?» [7: 214]. У свідомості Головчука міфологема цвинтаря втрачає своє первинне значення остаточної та кінцевої «зупинки» людини за життя, а входить у контекст архетипу Світової гори з її проекцією незнищенності на усі форми існування. В уяві Петра Головчука цвинтар асоціюється з «живим морем», повторюючи одну з дотичних символічних ознак Світової гори як безмежного Світового океану – колиски життя на планеті [3]. А перехід до «вічності» позначений станом «покам'янілості», що відповідає природному матеріалу, з якого утворені гори.

Отже, як бачимо, архетип Світової гори як вісь світу у його міфологізованому розумінні займає чільне місце в художньому доробку І.Чендея. Гора Ясенова постає унікальною пам'яткою, центром локалізованого простору села Забережжя, образом-концептом, що становить собою усвідомлену нерозривну єдність сприйняття світу людиною та

стихійних процесів природного середовища. Через один з базових елементів світобудови у підсвідомісних психічних пластах своїх героїв, письменник розкриває особливості міфологізованої моделі світу, притаманної прадавнім уявленням закарпатців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белоконь Н. Літературний архетип хама у повісті І.Чендея «Іван» // Наукові записки ТНПУ. Літературознавство. Вип.30. – С.41-49
2. Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.
3. Токарев С. Мифы народов мира/ С.Токарев – М.: Советская энциклопедия, 1980. – т.1. А-К.– 672 с.
4. Чендей І. Вибрані твори: В 2-х т. / Іван Чендей. –К.: Дніпро, 1982. –Т.1 Оповідання. Птахи полишають гнізда...: Роман./ Передм. М. Жулинського. – 623с.
5. Чендей І. Вибрані твори: В 2-х т. / Іван Чендей. –К.: Дніпро, 1982. –Т.2 Повісті. – 516 с.
6. Чендей І. Птахи полишають гнізда...: Повісті, роман / І. Чендей. – Ужгород: Карпати, 1984. – 600 с.
7. Чендей І. Скрип коліски: Роман / Іван Чендей. –К.: Дніпро, 1989. – 433с.
8. Юнг К. Алхимия снов / К. Юнг. – СПб., «Тимоти», 1997. – 350 с.
9. Юнг К. О природе психе / К. Юнг. – «Ваклер», 2002. – 416 с.

УДК 821.161.1 – 1 «19/20»

*Поддубко Ю.В.
(Харьков, Украина)*

ЭКФРАСИС В ПОЭТИЧЕСКОМ ТВОРЧЕСТВЕ АЛЕКСАНДРА КУШНЕРА

Стаття присвячена дослідженню проблеми інтермедіальної поетики Олександра Кушнера. Показано, що в художній практиці поета значну роль виконує такий прийом, як екфрасис. Проаналізовано функцію екфрасису в творах Кушнера.

Ключові слова: *інтермедіальна поетика, художня практика, екфрасис, функція.*

Статья посвящена исследованию проблемы интермедиаальной поэтики Александра Кушнера. Показано, что в художественной практике поэта важную роль играет такой прием, как экфрасис. Показана функция экфрасиса в произведениях Кушнера.

Ключевые слова: *интермедиаальная поэтика, художественная практика, экфрасис, функция.*

This article is devoted to the research of intermedial poetics in Alexandr Kushner's poetry. It is shown that such a method as exphrasis plays a significant part in the poet's artistic practice. The function of exphrasis in Kushner's poetry is also in the focus of this article.

Key words: *intermedial poetics, artistic practice, exphrasis, function.*

© Поддубко Ю.В., 2012